

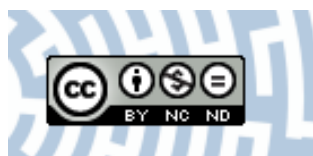

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Gramatyka semantyczno-logiczna, gramatyka kognitywna a leksykografia :
znaczenie spójnika "warunkowości" fr. "si" i pol. "jeśli"

Author: Wiesław Banyś

Citation style: Banyś Wiesław. (1994). Gramatyka semantyczno-logiczna, gramatyka
kognitywna a leksykografia : znaczenie spójnika "warunkowości" fr. "si" i pol. "jeśli".
"Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego" (Vol. 50 (1994), s. 91-99).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja
ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach
niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci
(nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

WIESŁAW BANYŚ

Sosnowiec

**Gramatyka semantyczno-logiczna, gramatyka kognitywna
a leksykografia: znaczenie spójnika „warunkowości”
fr. *si* i pol. *jeśli***

1. Celem prezentowanego tekstu jest analiza klasycznego we współczesnych słownikach języka polskiego i francuskiego przedstawiania znaczenia *jeśli* / *si*. Ograniczę się tutaj jedynie do opisu powyższych haseł w *Małym Słowniku Języka Polskiego* i *Petit Robert de la Langue Française*.

Znaczenie spójników jest interesujące samo w sobie, głównie ze względu na zaopatrzenie leksykografów i semantyków w analizy logiczne lub paralogiczne spójników znajdujących, jak się sądzi, proste odpowiedniki wśród konektorów logicznych, typu koniunkcji, dysjunkcji, negacji, czy implikacji materialnej. Z tego punktu widzenia analizy tego typu winny być tymi, które oddawałyby najlepiej istotę semantyczną spójników.

Nie jest naszym celem poruszanie tutaj problematyki mającej tysiącletnie tradycje związanej z pytaniem, czy implikacja materialna odpowiada spójnikowi *jeśli* / *si*. Możemy tylko zauważyć, że obrosła ona w przeogromną ilość opracowań, w których często stawia się próbom identyfikowania implikacji materialnej z *jeśli* / *si* zarzuty wypływające z niezrozumienia istoty tejże, ale równie często nie widzi się różnic dzielących funkcjonowanie obu kategorii (v. np. omówienie dyskusji w Bogusławski (1986, 1988), Banyś (1989)). Chcemy jednakowoż zwrócić uwagę na interesującą zbieżność — nie: identyczność — ujęć mających u swych podstaw analizę typu logicznego, z grubsza biorąc na warunki konieczne i wystarczające, a analizy leksykograficzne tradycyjnego typu. Zbieżność, która znajduje swój wyraz w parcelacji znaczenia *jeśli* / *si* na wiele mniejszych części, dających odrębne hasła lub podhasła słownikowe.

2. Prezentacja znaczeń *jeśli* / *si* wyróżnianych w w/w słownikach. Zobaczymy, jak prezentuje hasło *jeśli* *Mały Słownik Języka Polskiego* pod red. S. Skorupki.

Znajdujemy tam definicje następujące:

jeśli:

- a. spójnik rozpoczynający zdanie wyrażające warunek, przyczynę, rację, uzasadnienie czego
 1. *Wychodzili na spacer, jeśli tylko pogoda sprzyjała*
 2. *Jeśli was tam kiedy zobaczę, to popamiętacie*
- b. spójnik rozpoczynający zdanie oznaczające ograniczenie zakresu, zastrzeżenie
 3. *Jeśli dobrze pamiętam, to już to kiedyś widziałem*
 4. *Mają te same gusta, jeśli chodzi o sztukę*
- c. spójnik przeciwstawiający zdanie, którego dotyczy, innemu zdaniu
 5. *Jeśli on się skarży, cóż mają powiedzieć inni*
 6. *Jeśli przedtem niewiele pracował, to teraz opuścił się już zupełnie.*

Zauważmy od razu, że — z wyjątkiem definicji c. — nie ma tam podanego znaczenia dla *jeśli* a tylko mówi się, jakie typy zdań spójnik ten wprowadza. Sugerować to może, że — w tym ujęciu — albo spójnik *jeśli* nie ma znaczenia — bądź też nie ma znaczenia autonomicznego, oderwanego od kontekstu zdaniowego, w którym się pojawia — albo ma znaczenie typowo kontekstowe (ale wtedy definicja c. jest kontradiktoryczna w stosunku do definicji a. i b., jako że a. i b. mówią o tym, że spójnik **wprowadza zdanie wyrażające** określone treści a definicja c. mówi o tym, że **spójnik przeciwstawia** jakieś zdania).

Z tego zatem punktu widzenia nasze apetyty leksykograficzne nie mogą zapewne być zaspokojone, gdyż albo nie ma definicji znaku albo jest kontekstowa albo jest kontradiktoryczna.

Słownik współczesnej francuszczyzny *Petit Robert* podaje trzy zasadnicze znaczenia dla *si*, które jest traktowane w dwóch pierwszych wypadkach jako polisemiczne a w trzecim jako homonimiczne.

1. *Si*, hipotetyczne, wprowadza bądź warunek bądź prostą supozycję lub ewentualność i wyróżnia — w interesującej nas tutaj postaci *si*-spójnikowej a nie nominalizacji — trzy wielkie podgrupy:
 - A. Hipoteza prosta, z trybem *indicatif*, typu odpowiadającego pol. *Jeśli jutro będzie pogoda, to pójdziemy na spacer.*
 - B. (W zdaniu, którego konkluzja jest domyślna, niekompletna), np. typu odpowiadającego pol. *A jeśli się pogniewa? jeśli zerwie? tym gorzej.*
 - C. W konstrukcjach typu *figé*, np. typu odpowiadającego pol. *Jeśli się nie mylę.*
2. *Si*, nie-hipotetyczne, służy do zaznaczania słuszności jednoczesnej dwóch faktów i wyróżnia tutaj 4 podtypy:

- A. (wprowadzające porównanie — opozycję, z wartością koncesywną) typu odpowiadającego np. pol. *Jeśli Jan jest niegrzeczny, to Paweł jest kochany*.
- B. (w korelacji z jakąś precyzacją, eksplikacją), typu odpowiadającego np. pol. *Jeśli Jan tu przyszedł, to znaczy, że znalazł drogę*.
- C. (wprowadzające zdanie o wartości zdania podrzędnego), typu *douter si, s'inquiéter si, s'assurer si...* (wątpić, czy; niepokoić się, czy; upewniać się, czy...).
- D. (wprowadzające zdanie pytajne pośrednie) typu np. *demander si, savoir si...* (pytać, czy; wiedzieć, czy...).

Trzecie znaczenie jest prezentowane jako osobne hasło *si* ze znaczeniem — głównie nas tutaj interesującym ze względu na walor operacyjności w odniesieniu do zdania a nie syntagmy — odpowiedzi afirmatywnej na pytanie zawierające negację, typu odpowiadającego pol. *To nie jest trucizna? Ależ tak!*

Inna typologia, często prezentowana w pracach semantyków francuskich, nie pozostająca w kontradycji do wyżej przedstawianych analiz, może przyjąć postać poniższą:

- a. *si* implikatywne
7. *Jeśli Jan jest człowiekiem, to jest śmiertelny*
- b. standardowe
8. *Jeśli jutro będzie pogoda, to pójdziemy na spacer*
- c. koncesywne
9. *Nawet jeśli jutro będzie pogoda, to nie pójdziemy na spacer*
- d. eksplikatywne
10. *Jeśli Jan tu przyszedł, to znaczy, że znalazł drogę*
- e. dedukcyjne
11. *Jeśli Jan odpowie na ten list, to znaczyć będzie, że się już nie gniewa*
- f. opozycyjne
12. *Jeśli Jan jest niegrzeczny, to Paweł jest kochany*.

Widzimy zatem, że ujęcie znaczenia *jeśli / si*, jakie prezentują w/w słowniki, traktuje te spójniki jako słowo polisemiczne (*si* jako polisemiczne w dwóch pierwszych wypadkach i homonimiczne w odniesieniu do użycí afirmatywnych po pytaniu z negacją).

3. Ujęcie semantyczno-logiczne, z analizą na warunki konieczne i wystarczające, daje podobne, choć nieidentyczne, rezultaty.

Gdyby zastosować do zdań wprowadzanych przez *jeśli* operacje tradycyjnie stosowane w odniesieniu do implikacji materialnej w logice — a taką procedurę badawczą musi przyjąć w odniesieniu do analizowanego spójnika badacz, który chciałby jego znaczenie przeanalizować w ramach analizy na warunki konieczne i wystarczające — por. np. zastosowanie operacji kontrapozycji ($p > q$) $>$ ($-q > -p$) i wzmocnienia antecedensa ($p > q$) $>$ ($(p \& s) > q$) (cf. np. Banyś (1993a,b,c)), to wyniki repartycji hasłowej byłyby podobne, z tym, że traktowanie w języku francuskim *si* afirmatywnego,

jako ewentualnego homonimu, a nie polisemu z *si* warunkowym, wymagałoby oczywiście opuszczenia terenu analiz czysto semantyczno-logicznego typu i przyjrzenia się etymologii słów i kontekstów użycia. Por. np.:

- 2a. *Jeśli nie popamiętacie, to was tam kiedyś nie zobacze*
 3a. *Jeśli tego jeszcze nie widziałem, to nie dobrze pamiętam*
 6a. *Jeśli teraz nie opuścił się zupełnie, to przedtem wiele pracował*
 9a. *Nawet jeśli jutro pójdziemy na spacer, to nie będzie pogody*
 10a. *Jeśli nie znalazł drogi, to (znaczy, że) Jan tu nie przyszedł*
 2b. *Jeśli was tam kiedy zobaczą i już będę bez sił, to popamiętacie*
 3b. *Jeśli dobrze pamięt m i pamięć całą straciłem, to już to widziałem*
 6b. *Jeśli przedtem wiele pracował i dalej pracuje ciężko, to teraz opuścił się zupełnie*
 9b. *Jeśli jutro będzie pogoda i nie będziemy mieć siły, żeby iść na spacer, to pójdziemy na spacer*
 10b. *Jeśli Jan tu przyszedł i ma całkowitą amnezję, to znaczy, że znalazł drogę.*

4. Składnia naturalna i gramatyka kognitywna — tendencja semiotyczna: „jedna forma — jedno znaczenie”: ekonomia myśli i optymalizacja pamięci.

Jak wiadomo, analizy typu logiczno-semantycznego natknęły się na olbrzymie trudności w przypadku analizy znaczenia m.in. nazw artefaktów i gatunków naturalnych. Stąd też i stopniowe zarzucanie analiz na warunki konieczne i wystarczające jako nie spełniających pokładanych w nich nadziei i reorientacja badań w kierunku językoznawstwa kognitywnego i składni naturalnej v. np. Bolinger (1977), Langacker (1987, 1990, 1991), Haiman (1978a, 1985). W podobnym trendzie sytuują się często także badania nad przetwarzaniem informacji w systemach sztucznych imitujących inteligencję ludzką, gdzie analizowane są kwestie m.in. związków między optymalizacją pamięci a formami znaków, które wskazują na istnienie tendencji do wyrażania jednego znaczenia przy pomocy jednej i tej samej formy (v. np. Minsky (1986)).

Z drugiej strony — w koncepcji znakowej, która jest przyjmowana przez kognitywistów, koncepcji Ch. S. Pierce’a — wyróżnia się m.in. tzw. ikoniczność diagramatyczną a Haiman (1985) wyróżnia ponadto tzw. ikoniczność izomorfizmu i ikoniczność motywacyjną. I to właśnie w ramach ikoniczności izomorficznej odnajdujemy tendencję „jedna forma — jeden sens”.

W interesującym nas tutaj aspekcie tych badań należy podkreślić dążenie badaczy stosujących ową metodologię badawczą do zastąpienia analiz na warunki konieczne i wystarczające analizą znaczenia starającą się wydobyć prototyp i tzw. podobieństwo rodzinne znaczeń analizowanych słów. Wyglądałoby na to, że jeśliby zastosować metodologię typu prototypowego do analiz znaczeniowych w terminach prototypów, to należałoby się spodziewać, iż niektóre z kategorii językowych nadawałyby się bardziej do takiej analizy a inne mniej, przy czym — zgodnie z duchem samej koncepcji — nie byłoby granic sztywnych między nimi a raczej rodzaj kontinuum. Z tego punktu widzenia, na „przychylniejszym” dla analizy prototypowej krańcu

skali znalazłyby się rzeczowniki wyrażające artefakty i gatunki naturalne a na drugim spójniki znajdujące jakieś odzwierciedlenie w klasycznym rachunku logicznym, czasowniki i przymiotniki natomiast znalazłyby się pośrodku (v. np. Kleiber (1990), Banyś (1992)).

Stąd też interesującą dodatkowo jeszcze — poza motywacjami typu dążenie do przewyciężenia zbytniej parcelacji znaczeniowej słowa, badanie, czy w danym konkretnym przypadku tendencja jedna *forma* — *jedno znaczenie* jest zachowana czy też łamana, przypisywanie mu znaczenia, które nie jest znaczeniem jego, ale elementów, które ono ewentualnie łączy — wydaje się próba zastosowania analizy prototypowej do elementów należących do tego mniej „przychylnego” prototypom krańca skali.

5. Analiza znaczenia *jeśli* / *si* w ramach ujęcia prototypowego w powiązaniu z analizą w ramach podobieństwa rodzinnego.

Przyjrzyjmy się poniższym zdaniom:

13. *Będzie /tak, że/ jutro (będzie) padać, zostaniemy w domu*
14. *<Będzie jutro padać. Zostaniemy w domu>*
15. *Będzie agresywny, to daj w leb*
16. *Jeśli będzie jutro padać, (to) zostaniemy w domu*
17. *Jest li tak, że będzie jutro padać, to zostaniemy w domu*
18. *Zastanawiam się, czy pójdę tam jutro*
19. *Je me demande si j'irai là demain*
20. *(Z)robisz jeszcze jeden krok i strzelam*
21. *Jeśli (z)robisz jeszcze jeden krok, to strzelam*
22. *Nie jest tak, że jeśli jutro będzie padać, to zostaną w domu — Jeśli jutro będzie padać, to nie zostaną w domu — Nawet jeśli jutro będzie padać, to i tak nie zostaną w domu.*
23. *To jest nieznośne; Pada dziś znów — to jest nieznośne — Jeśli znów będzie dziś padać, to będzie nieznośnie — Jeśli chodzi o sztukę, to mają te same gusta.*
24. *Byłem złym uczniem. Ale jeśli byłem złym uczniem, to byłem dobrym kumplem*
25. *Est-ce que, s'il fait beau demain, je ne sortirai pas? Czy, jeśli jutro będzie ładna pogoda, nie wyjdę?*
26. **Est-ce que s'il fait beau, je ne sortirai pas *Czy jeśli jutro będzie pogoda, to nie wyjdę?*

Zauważamy łatwo, że zdania (13) i (14) nie są synonimiczne. Różni je z jednej strony obecność przecinka w pierwszym a kropki w drugim oraz — korelat konieczny tej tutaj dyferencjacji — różna intonacja zdaniowa. Intonacja w zdaniu (13), idąca w parze ze wskaźnikiem mniejszego dystansu konceptualnego między pierwszym a drugim elementem ciągu, jaki jest przecinek (w opozycji do kropki), wskazuje na konieczność powiązania obu obecnych tam elementów w jedną całość.

Pytanie oczywista się jawi, jaka to miała być całość. Ten, kto łatwo zauważy, że można zdanie (13) parafrazować jako (16), byłby zapewne skłonny

powiedzieć, że będzie to całośćka natury warunkowej, hipotetycznej. Ale jeśli spojrzeć jednocześnie w drugą stronę, że się tak wyrażę, zauważając, że zdanie (16) jest równie dobrze parafrazowane jako (13), a wciąż mając na uwadze znaczenie spójnika *jeśli*, to powie się, że warunkowość i hipoteza nie są w spójniku *jeśli*: tym bardziej powie się tak zdecydowanie, gdy nie będzie się jednocześnie zapominać, że są także inne użycia *jeśli*.

Dodatkowo, analizując źródłosłów pol. *jeśli*, dochodzi się do wniosku, iż tak intonacja pierwszego członu w zdaniu (13) jak i parafraza etymologiczna *jeśli* kierują się w tę samą stronę: *jest li*, z którego powstało polskie (i rosyjskie) *jeśli*; mianowicie — st to rodzaj pytania o egzystencję / prawdziwość pierwszego członu (v. też np. uwagi na ten temat w np. Pisarkowa (1977), Haiman (1978b, 1985)); ciąg dalszy zaś znaczony z jednej strony intonacją opadającą drugiego członu w zdaniu (13), a z drugiej możliwością pojawienia się reprzyty pierwszego przez *to* — i to równie dobrze w zdaniach typu (13) jak i (16). Ta ostatnia okoliczność zdaje się wskazywać na obecność dwóch elementów wyrażanych przez intonację spadającą i częściowo przez *to*: nie ma możliwości — w normalnym używaniu języka, poza np. pytaniami typu retorycznego — kontynuowania wypowiedzi po zadaniu pytania i nieodpowiedzeniu nań (pytań może być wiele). Odpowiedź nie musi być eksplicytna, podana przez interlokutora czy mówiącego wprost, ale jakaś powinna być. Stąd też intonacja opadająca i/lub *to* wskazuje na dostarczenie takiej odpowiedzi przez mówiącego. Nie jest niemniej jednak ona eksplicytna — jest ona — podobnie jak i zadawane, a raczej rozważane, pytanie — implicytna. Stąd prototypowym znaczeniem *jeśli* / *si* byłoby implicytne pytanie i implicytna odpowiedź nań (v. też Pisarkowa (1977), Haiman (1978b, 1985): widać wyraźnie, że można zatem to, co wyraża antecedens zdań wprowadzanych przez *jeśli*, nazwać hipotezą, tezą, założeniem, warunkiem, przyczyną, etc., w zależności od tego na co się będzie patrzeć i co pojawi się w zdaniach łączonych spójnikiem.

Niemniej ważny jest jednak też i drugi element: otóż sam fakt, że intonacja w drugim członie spada i jest czasem obecność anaforyzacji przez *to* wskazuje na systemowe, w normalnej sytuacji, traktowanie przez język pierwszego członu jako części tematycznej dla drugiej. Opadanie intonacji wskazuje na fakt możliwości łączenia pierwszego członu z drugim. Nieobecność częsta anaforyzacji przez *to* zdaje się być wynikiem tego, iż z jednej strony zakodowana jest łączność *to* z *jeśli* w typowej sytuacji w ciągu zdaniowym, a z drugiej strony obecność obu członów w najbliższym otoczeniu wymówieniowym wskazuje na rematyczność drugiego wobec pierwszego.

Dodatkowo charakter tematyczny pierwszego członu jest wykazywany poprzez negowanie konstrukcji z *jeśli*, gdzie wynik jest taki, jakby pierwszy człon był traktowany systemowo przez język w normalnej, nienacechowanej sytuacji, jak temat, presupozycja, element semantyczny nie podlegający negacji nienacechowanej (por. rozważania nad paradoksem „zakład fryzjerski” Carrola, cf. Banyś (1989)).

6. Prototyp *jeśli / si*.

Innymi słowy, prototyp znaczenia *jeśli / si* miałby postać następującą:

- *jeśli / si* (prototyp) = pytanie (implicytnie) & odpowiedź implicytna *tak / oui*, tworzące z antecedensa temat dla konsekwensa; reprzyza przez to w typowej sytuacji, zachowanie typu presupozycyjnego pierwszego zdania, nieakceptowalność zdań z „podwójnym” pytaniem (cf. (25)–(26)) oraz konstrukcje z reprzyzą typu (24) oddają status tematyczny antecedensa dla konsekwensa.

Skoro elementy *pytanie implicytnie / odpowiedź implicytna* ustanawiające temat dla drugiego członu są prototypowymi, to może oczywista się zdarzyć, że w określonych kontekstach któryś z nich może się nie pojawić. I tak w niektórych przypadkach użyć *jeśli / si* tylko część tych elementów może być zachowana: np. *pytanie w zastanawiam się*, czy (pytanie) *je me demande si* (całość); *odpowiedź: vous ne voulez pas de café? mais si* we fr., gdzie *si* pojawia się zamiast *oui* jak by dla podkreślenia, że tak jak na pytanie — mające zawsze z sobą dozę niepewności, możliwości nieprawdy tego, o co pytamy, jego negacyjności — odpowiada się implicytnie *tak*, tak tutaj w podobnym funkcjonalnie kontekście użyty zostanie ten sam item, ale nie jest to konieczne, oczywiście, przypadek wszystkich języków, np. języka polskiego.

Część tematyczna jest natomiast wspólna dla wszystkich przypadków (por. np.: implikatywne, eksplikacyjne / dedukcyjne, opozycyjne, etc.).

Część tematyczna *jeśli / si* jest tutaj bardziej funkcją typową członu wprowadzanego przez *jeśli / si*, niż jego znaczeniem. Typowe połączenie funkcji z danym znakiem zdaje się stawać z czasem także częścią znaczenia znaku i pozwala temu ostatniemu funkcjonować jako wyraz funkcji, która stała się częścią jego prototypowego znaczenia.

Prezentowane ujęcie traktuje zatem *jeśli / si* jako znak, którego znaczenie nie jest funkcją określonej tabeli wartości prawdziwościowych zdań łączonych, a jednocześnie może łączyć dowolne zdania (bez koneksji), ale jako znak wprowadzający dowolne zdania, a relacje wzajemne między ich treściami w systemie sądów i opinii mówiącego (*univers de croyance, topoï*, etc.) pozwalają na zrozumienie związków między np. *jeśli a nawet jeśli*, a typ relacji między uwikłanymi zdaniami (np. eksplikacyjne, koncesyjne, opozycyjne, etc.) zależy od ich relacji w tym systemie *univers de croyance*, zatem ich „logika” nie jest bynajmniej logiką typu logiki ekstensjonalnej.

Logika zdań wprowadzanych przez *jeśli* czy *si* jest logiką danego *univers de croyance* — a więc może być różna dla różnych lokutorów — a reprezentację informacji, jaką dany *univers de croyance* zawiera, umożliwia sposób reprezentacji wiedzy, w tym wiedzy leksykalnej, integrujący elementy koncepcji Minsky (1975, 1986), Schank, Abelson (1977), Mielczuk (1974), Desclés (1990a) i Johnson-Laird (1983).

Summary

This article aims to analyse the classical way of representing the meaning of Polish *jeśli* and French *si* in contemporary dictionaries of the Polish and French languages.

Various logical-semantic approaches, classical from the viewpoint of lexicography are contrasted with the cognitive approach. The former results in numerous subdivisions of the meaning of *jeśli*, whereas the latter makes it possible to find a common conceptual denominator for one and the same linguistic form. The cognitive approach constitutes a starting point for further detailed analyses and leads to a description of the meaning of *jeśli* in terms of prototypes.

The prototype of the meaning of *jeśli* / *si* would have the following form: — *jeśli* / *si* / prototype / = (implicit) question & (implicit) answer *tak* / *oui* (yes) creating from the antecedent a theme for the consequent — rheme; reprised by *to* (then) in a typical situation, preservation of the presupposition nature of the first sentence, unacceptability of sentences with a “double” question render the thematic status of the antecedent in the analysed constructions.

Bibliografia

- Banyś W., 1989. Théorie sémantique et si...alors. Aspects sémantico-logiques de la proposition conditionnelle, Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Banyś W., 1992. Wokół conditionalis, czyli warunkowo o warunkowości, in.: Actes du Colloque: „Lingwistyka kognitywna”, Katowice, XI. 1990. 1992.
- Banyś W., 1993a. Contraposition et conditionnel, in: Karolak, Muryn (red.).
- Banyś W., 1993b. Variations contrefactuelles, à par. in: Dąbska, Drzewicka (red.).
- Banyś W., 1993c. Antécédent conditionnel: condition suffisante, condition nécessaire (et / mais non suffisante) du conséquent?, *Neophilologica*, 10, 1993.
- Banyś W., (w druku), Kognitywna leksykografia komputacyjna: o pewnym modelu reprezentacji wiedzy leksykalnej, *Biuletyn PTJ*.
- Bogusławski A., 1986. A Semantic Analysis of Basic Indicative Conditionals, in Szwedek (red.).
- Bogusławski A., 1988. The Problem of Ifs vs. Logical Implication Revisited, in Herzfeld, Melazzo (eds).
- Bolinger D., 1977. The form of language, London, Longmans.
- Dąbska-Prokop U., Drzewicka A. (red.), 1993. Actes du Colloque du Centenaire de la Philologie Romane en Pologne. Cracovie, 24 — 26.09.1992.
- Haiman J., 1978a. A Study in Polysemy, *Studies in Language*, 2.
- Haiman J., 1978b. Conditionals are Topics, *Language*, V, 54.
- Haiman J., 1985. Natural Syntax, Cambridge, Cambridge Univ. Press.
- Herzfeld M., Melazzo L. (eds), 1988. Semiotic Theory and Practice, Berlin-New York-Amsterdam. De Gruyter and Co.
- Johnson-Laird P.N., 1983. Mental Models, Cambridge, Harvard University Press.

- Karolak St., Muryn T. (red.), 1993. Complétude et incomplétude dans les langues romanes et slaves, Actes du VI Colloque International de Linguistique Slavo-Romane, Cracovie, 28.09–4.10.91.
- Kleiber G., 1990. La Sémantique du prototype. Catégories et sens lexical, Paris, PUF.
- Langacker R.W., 1987. Foundations of Cognitive Grammar, vol. I, Theoretical Prerequisites, Stanford, Stanford University Press.
- Langacker R.W., 1990. Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar, Berlin, New York, Mouton, De Gruyter.
- Langacker R.W., 1991. Foundations of Cognitive Grammar, vol. II: Descriptive Application, Stanford, Stanford University Press.
- Mielczuk I., 1974. Opyt teorii lingvisticeskich modelej „Smysł — Tekst”, Nauka, Moskwa.
- Minsky M., 1975, A Framework for Representing Knowledge, in: Winston (ed.)
- Minsky M., 1986, The Society of Mind, New York, Simon & Schuster.
- Pisarkowa K., 1977. Rozważania o argumentacji w języku naturalnym, *Polonica*, III.
- Schank R., Abelson R., 1977. Scripts, Plans, Goals and Understanding, Hillsdale, N.J., Lawrence Erlbaum.
- Szwedek A. (red.), 1986, Tendencies in Modern Linguistics, Bydgoszcz, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe.
- Winston P.H. (ed.), 1975, The Psychology of Computer Vision, Mc Graw-Hill, New York.